
**ANNALS OF THE POLISH ASSOCIATION
OF AGRICULTURAL AND AGRIBUSINESS ECONOMISTS**

ROCZNIKI NAUKOWE
STOWARZYSZENIA EKONOMISTÓW ROLNICTWA I AGROBIZNESU

Received: 14.12.2022

Annals PAAAE • 2023 • Vol. XXV • No. (1)

Acceptance: 08.02.2023

License: Attribution 3.0 Unported (CC BY 3.0)

Published: 22.03.2023

JEL codes: Q10, Q12, R1, D20

DOI: 10.5604/01.3001.0016.2313

**TOMASZ WOJEWODZIC, ŁUKASZ PALUCH,
AGNIESZKA MARTYNOWICZ¹**

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, Polska

**ZMIANY W LICZEBNOŚCI I STRUKTURZE GOSPODARSTW
ROLNYCH W POLSCE²**

Słowa kluczowe: struktura agrarna, gospodarstwa rolne, dywesticje, likwidacja, scalania

ABSTRAKT. Celem badań była ocena skali zmian w liczebności oraz zmian w przestrzennym zróżnicowaniu struktury agrarnej gospodarstw rolnych w Polsce, mających miejsce na początku XXI wieku. Praca ma charakter przeglądowy i bazuje na wynikach powszechnych spisów rolnych (PSR) z lat 2002 i 2020, prowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny (GUS), oraz na sprawozdaniach z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) za lata 2004-2020. Jako podstawową jednostkę badawczą przyjęto województwo. Publikacja składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza z nich dotyczy analizy zmian w liczebności gospodarstw rolnych. Druga część obejmuje ocenę podobieństwa struktury agrarnej gospodarstw rolnych zlokalizowanych w poszczególnych województwach. Przeprowadzone analizy potwierdziły, że w badanym okresie we wszystkich regionach zwiększył się odsetek gospodarstw dysponujących większą powierzchnią, a zarazem zmniejszyła się ogólna liczba gospodarstw. Za ciekawe spostrzeżenie należy uznać także wyraźne, choć powolne upodabnianie się struktury agrarnej gospodarstw rolnych w większości badanych województw. Pogłębia się również polaryzacja gospodarstw rolnych pod względem ich wielkości w badanych grupach województw.

¹ Corresponding author: aamartynowicz@gmail.com

² Publikacja sfinansowana z subwencji Ministerstwa Edukacji i Nauki dla Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie na rok 2022.

WPROWADZENIE

Koniec XX i początek XXI wieku to okres bardzo dynamicznych zmian w polskiej gospodarce. Obserwowane w tym okresie przemiany społeczno-gospodarcze, będące w pierwszej fazie wynikiem transformacji systemu polityczno-gospodarczego, a następnie konsekwencją integracji Polski ze strukturami Unii Europejskiej (UE), wpłynęły istotnie na kondycję polskiego rolnictwa [Satoła i in. 2018, Zegar 2018]. Szczególnie trudny dla polskich gospodarstw rolnych był okres przed 2004 rokiem, gdy otwarcie polskiego rynku na dotowane produkty z krajów Europy Zachodniej doprowadziło do gwałtownego załamania krajowej produkcji rolnej oraz upadłości części podmiotów gospodarczych skupujących i przetwarzających surowce rolnicze [Musiał i in. 2020]. Objęcie polskich gospodarstw rolnych kolejnymi instrumentami Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) zaowocowało stopniowym tworzeniem korzystniejszych warunków dla rozwoju rolnictwa [Dzun 2012]. Polskie gospodarstwa rolne zostały jednak zobligowane przez zmieniające się otoczenie rynkowe do przyjęcia nowych reguł funkcjonowania. Część podmiotów próbowała wykorzystać pojawiające się szanse rozwoju, podejmując intensywne działania mające na celu poprawę efektywności wykorzystania posiadanych przez nie zasobów i zwiększenia produktywności. Inne gospodarstwa wkraczały natomiast na ścieżkę odchodzenia od produkcji rolnej, dokonując dywestycji lub poddając się procesom destrukcji i upadku [Wojewodziec 2017].

W dwóch ostatnich dekadach w Polsce zauważalne było wyraźne nakładanie się dwóch sprzecznych tendencji w zakresie gospodarowania ziemią rolniczą. Z jednej strony, duża jej część, szczególnie ta pozostająca w dyspozycji małych obszarowo gospodarstw rolnych, ulegała znaczącej deproduktywizacji. Zjawisko to polega na zmniejszaniu produktywności ziemi, aż do całkowitego porzucenia jej wykorzystywania na cele rolnicze. Z drugiej strony, w części komercyjnych, towarowych podmiotów rolnych następował wzrost poziomu intensywności gospodarowania. Niejako równolegle do tych procesów o charakterze deproduktywizacyjnym i intensyfikacyjnym, powszechnym zjawiskiem stawała się dezagraryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej, która miała zróżnicowany charakter oraz nasilenie i dotyczyła nie tylko sfery produkcyjnej, ale także ekonomicznej, ekologicznej i kulturowej [Dzun, Musiał 2013].

Przedstawione powyżej zjawiska wskazują na konieczność stałego śledzenia zmian w zasobach ziemi rolnej w Polsce oraz w poziomie jej wykorzystania i liczebności gospodarstw rolnych. Celem przeprowadzonych badań zatem była ocena skali zmian zachodzących w liczebności oraz przestrzennym zróżnicowaniu struktury gospodarstw rolnych w Polsce na początku XXI wieku.

MATERIAŁ I METODYKA BADAŃ

Opracowanie ma charakter przeglądowny i bazuje na wynikach powszechnych spisów rolnych (PSR) z lat 2002 i 2020 oraz na sprawozdaniach z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) za lata 2004-2020. Za podstawową jednostkę badawczą przyjęto województwo (co odpowiada poziomowi NUTS 2 zgodnie z klasyfikacją UE, Eurostat). Publikacja obejmuje dwie zasadnicze części. Pierwsza z nich dotyczy analizy zmian w liczebności gospodarstw rolnych. Druga obejmuje ocenę podobieństwa struktury obszarowej gospodarstw rolnych prowadzących działalność na obszarze poszczególnych województw w Polsce. Dla potrzeb analizy wyznaczono strukturę gospodarstw rolnych dla każdego badanego regionu, bazując na powierzchni użytków rolnych. Na podstawie przeprowadzonej analizy wyznaczono trzy kategorie (grupy) jednostek, tj.: 1-5 ha, 5-15 ha i powyżej 15 ha. Do pogrupowania województw wykorzystano metodę struktur addytywnych [Kukuła 1996]. W ramach przeprowadzonych badań porównano dobrane regiony metodą każdy z każdym przy wykorzystaniu miary różnicowania (1).

$$v_{jp} = \frac{\sum_{i=1}^k |\alpha_{ij} - \alpha_{ip}|}{2} \quad (1)$$

gdzie: v_{jp} – miara różnicowania, α_{ij} – udział i -tej składowej struktury j -tego obiektu, α_{ip} – udział i -tej składowej struktury p -tego obiektu.

Zaprezentowana procedura pozwoliła na wyznaczenie macierzy różnicowań strukturalnych. W celu podziału badanych obiektów na grupy o strukturach względnie podobnych zastosowano diagraficzną metodę Czekanowskiego [Czekanowski 1913]. Stosując zasadę kolejnej eliminacji wektorów, wykorzystano wartość średniej arytmetycznej wartości elementów niediagonalnych macierzy różnicowań, przyjmując ją jednocześnie jako wartość progową. W efekcie za obiekty podobne uznano województwa, dla których wartości miary różnicowania struktur były mniejsze niż wartość średniej arytmetycznej. Finalnie pozwoliło to na wyodrębnienie grup województw podobnych ze względu na badaną strukturę obszarową gospodarstw rolnych.

WYNIKI BADAŃ

Rozwój rolnictwa powszechnie utożsamiany jest z rozwojem gospodarstw rolnych, wzrostem ich powierzchni i skali produkcji [Piecuch, Paluch 2018]. W potocznym rozumieniu, upadek, likwidacja gospodarstw rolnych, a często również dokonujące się w nich dywestycje postrzegane są jako zjawiska niekorzystne. W praktyce jednak eliminowanie z obiegu gospodarczego podmiotów nieefektywnych jest niezbędne dla

rozwoju gospodarki [Wojewodziec 2017]. W transformacji i rozwoju rolnictwa obserwowana jest także sukcesywna zmiana liczby gospodarstw. Dużym problemem w analizie tego procesu są kwestie formalne związane ze sposobem definiowania gospodarstwa rolnego [Sikorska 2014, Kowalewska 2018, Szponar-Seroka 2021]. Należy zauważyć jednak, że w ciągu ostatnich lat w tym zakresie można dostrzec pozytywne zmiany. O ile jeszcze na początku XXI wieku występował znaczny rozdźwięk pomiędzy liczbą gospodarstw rolnych wykazywanych przez GUS a liczbą podmiotów klasyfikowanych przez ARiMR, o tyle w 2020 roku charakterystyki liczbowe w tym zakresie wykazywały zbliżone do siebie wartości (tabela 1). Wynika to m.in. ze zmian w sposobie definiowania gospodarstwa rolnego przez GUS. *Ustawa z 11 kwietnia 2003 roku o kształtowaniu ustroju rolnego gospodarstwa rolnego*, określa gospodarstwo rolne w odniesieniu do Kodeksu Cywilnego i precyzuje, że „powierzchnia nieruchomości rolnej lub łączna powierzchnia nieruchomości jest nie mniejsza niż 1 ha” [Dz.U. 2003, nr 64 poz. 592]. GUS podając definicję gospodarstwa rolnego, również odnosi się do zapisów Kodeksu Cywilnego, jednak w badanym okresie nastąpiła zmiana wielkości powierzchni gruntów określanych jako gospodarstwo rolne. Do 2010 roku gospodarstwem rolnym określano gospodarstwo o powierzchni nie mniejszej niż 0,10 ha, natomiast obecnie gospodarstwem rolnym określa się obszar o powierzchni większej niż 1 ha. Zmiana definicji gospodarstwa rolnego ma znaczenie w świetle prowadzonych badań, ponieważ od 2002 do 2010 roku do ogólnej liczby gospodarstw rolnych zaliczano również gospodarstwa o powierzchni mniejszej niż 1 ha, co znacznie zwiększało liczbę gospodarstw rolnych ogółem.

Do oceny zmian liczby gospodarstw rolnych najbardziej przydatne są nadal wielkości wykazywane przez ARiMR. Według tego źródła, liczba gospodarstw rolnych w Polsce korzystających z płatności obszarowych w latach 2004-2020 zmniejszyła się o 7,6%. W tym samym okresie zmiana liczby gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych (UR) według danych GUS wynosiła blisko 30%. Należy zauważyć jednak, że w praktyce zarówno dane GUS, jak i ARiMR zaniżają skalę tego zjawiska. Przyczyną tego są nie tylko problemy definicyjne, ale także to, że zarówno w statystyce publicznej (GUS), jak i wśród beneficjentów Jednolitej Płatności Obszarowej (JPO) występuje niemała, choć jednocześnie trudna do precyzyjnego określenia, liczba podmiotów, które zakończyły już swoją działalność, a pomimo to „markują” prowadzenie produkcji rolnej lub prowadzą ją na bardzo małą skalę. Tego rodzaju działania często warunkowane są chęcią dalszego uzyskiwania płatności obszarowych, a także utrzymania możliwości dostępu do ubezpieczeń społecznych w ramach systemu Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS). Pomijając jednak kwestie niedoszacowania liczby gospodarstw rolnych w ramach ogólnodostępnych baz statystycznych, w ujęciu rzeczywistym warto zauważyć, że w latach 2002-2020 proces zmniejszania liczby gospodarstw rolnych w Polsce najszybciej następował w województwach zlokalizowanych na obszarach położonych w południowej części

Tabela 1. Liczba gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2002-2020

Lata	Liczba gospodarstw rolnych* [tys.] według GUS		Liczba złożonych wniosków w ramach JPO** według ARiMR
	ogółem	powyżej 1 ha UR	
2002	2933,2	1956,1	-
2004	2844,2	1856,2	1400,4
2006	2598,6	1810,4	1468,6
2008	2566,0	1810,4	1419,5
2010	1509,1	1484,3	1371,9
2012	1477,9	1456,4	1359,3
2014	1413,0	1410,7	1353,1
2016	1410,7	1387,9	1346,9
2018	1428,8	1426,9	1318,5
2020	1317,5	1315,6	1293,5

* W 2010 roku nastąpiła zmiana definicji gospodarstwa rolnego w nomenklaturze stosowanej przez GUS

** Jednolita Płatność Obszarowa

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2022 ARiMR 2022]

kraju (województwa: śląskie, podkarpackie, małopolskie, opolskie, świętokrzyskie). Wyniki przeprowadzonych analiz wskazują jednocześnie na występowanie wyraźnych różnic pomiędzy Polską południowo-wschodnią a południowo-zachodnią, co wynikało zarówno ze struktury obszarowej gospodarstw, ich wielkości, struktury produkcji, jak i ze stopnia uprzemysłowienia regionu i dostępności pracy poza rolnictwem (tabela 2).

Zdecydowanie mniejsze zmiany w liczbie gospodarstw wystąpiły w województwach o większej średniej powierzchni podmiotów deklarujących prowadzenie czynnej produkcji rolniczej, tj. w warmińsko-mazurskim i podlaskim. Zależność korelacyjna pomiędzy średnią wielkością gospodarstwa rolnego w 2006 roku a zmianą liczby tych podmiotów w latach 2004-2020 wyniosła $r_{xy} = 0,29$, co wskazuje na bardzo niski poziom zależności. Znacznie silniejsza była zależność pomiędzy względną zmianą liczby gospodarstw a względną zmianą ich powierzchni, która wyniosła $r_{xy} = -0,71$. Oznacza to, że w tych województwach, w których odsetek likwidowanych gospodarstw był największy, tam również szybciej zwiększała się powierzchnia pozostałych podmiotów. W sytuacji, gdy zmiana powierzchni byłaby wyrażona w ha, to r_{xy} wyniosłoby już tylko -0,28. Największa średnia powierzchnia gospodarstw rolnych w latach 2006-2020 wystąpiła w województwie zachodniopomorskim, w którym wskaźnik ten na

Tabela 2. Liczba gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2002-2020 według województw

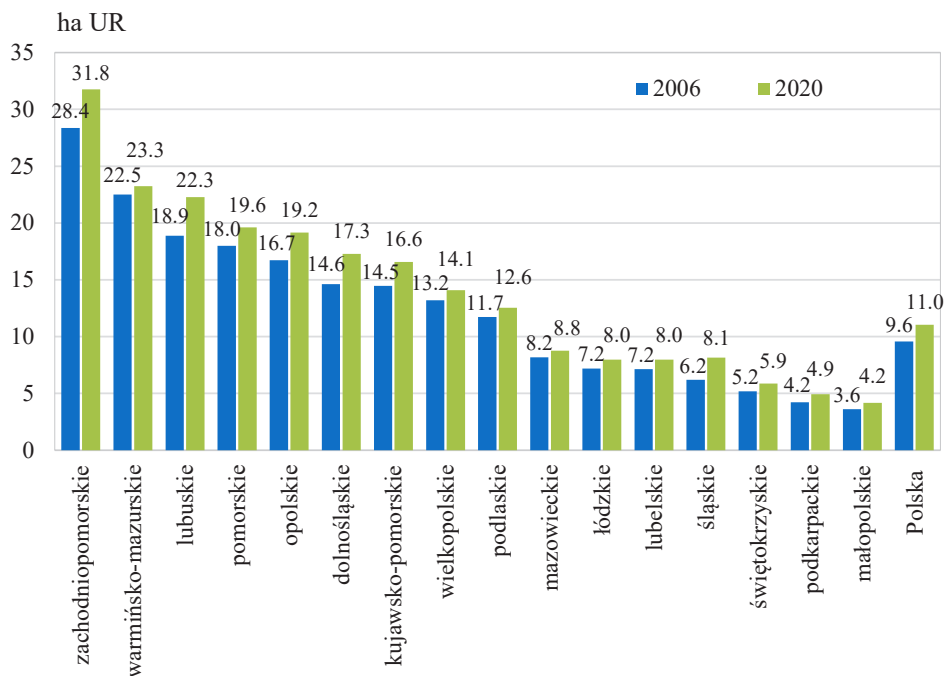
Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw rolnych* powyżej 1 ha UR według GUS [tys.]		Dynamika [%]	Liczba złożonych wniosków w ramach JPO** według ARiMR [tys.]		Dynamika [%]
	2002	2020		2004	2020	
Dolnośląskie	82,7	50,9	-38,4	61,5	51,9	-15,5
Kujawsko-pomorskie	79,9	58,4	-26,9	69,3	59,6	-14,0
Lubelskie	225,3	161,4	-28,4	173,4	167,5	-3,4
Lubuskie	32,3	19,6	-39,3	20,3	19,05	-6,4
Łódzkie	166,0	116,4	-29,9	127,8	115,7	-9,4
Małopolskie	217,5	123,0	-43,5	131,9	114,8	-13,0
Mazowieckie	287,7	201,6	-29,9	207,8	200,3	-3,6
Opolskie	42,1	25,0	-40,7	30,5	26,3	-13,9
Podkarpackie	199,8	111,6	-44,2	119,3	110,4	-7,4
Podlaskie	101,1	77,1	-23,7	80,3	79,2	-1,9
Pomorskie	53,2	37,3	-29,8	39,1	37,6	-3,8
Śląskie	105,1	44,6	-57,6	53,0	45,1	-14,9
Świętokrzyskie	128,0	80,9	-36,8	92,1	80,84	-12,2
Warmińsko-mazurskie	53,5	43,1	-19,3	41,9	42,4	-1,4
Wielkopolskie	140,1	112,8	-19,5	122,6	115,2	-6,1
Zachodniopomorskie	41,8	28,3	-32,2	29,2	27,6	-5,6
Polska	2177,6	1292,1	-33,9	1400,3	1293,5	-7,6

*, ** Objasnienia jak w tabeli 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2022 ARiMR 2022]

koniec analizowanego okresu wynosił 31,8 ha UR. Na drugim biegunie plasowały się gospodarstwa rolne z województw położonych w południowo-wschodniej części Polski, tj. małopolskie (4,2 ha), podkarpackie (4,9) i świętokrzyskie (5,9) (rysunek 1).

Prezentowane wartości liczbowe na rysunku 1 wyraźnie potwierdzają zjawisko polaryzacji struktury obszarowej gospodarstw rolnych w Polsce. Do zbliżonych wniosków prowadzą także wyniki analizy podobieństwa struktury obszarowej pomiędzy poszczególnymi województwami, przeprowadzone na bazie wyników PSR z lat 2002 i 2020. Największym odsetkiem podmiotów o powierzchni powyżej 15 ha UR charakteryzowały się województwa warmińsko-mazurskie, zachodniopomorskie i kujawsko-pomorskie – było to odpowiednio 39,4%, 36,4% oraz 31,7%. W województwach

Rysunek 1. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego (UR) w Polsce w latach 2006 i 2020 według województw

Źródło: opracowanie własne na podstawie [ARiMR 2022]

południowo-wschodniej Polski odsetek takich gospodarstw wynosił tylko kilka procent, podczas gdy udział podmiotów o powierzchni 1-5 ha zbliżał się nawet do 80% (małopolskie, podkarpackie) (tabela 3).

W ramach badań pogrupowano badane regiony na zbiory o podobnej strukturze obszarowej gospodarstw rolnych. W 2002 roku wyodrębniono trzy zróżnicowane względem siebie grupy województw, a w 2020 roku – cztery, co wynikało ze znacznie odbiegających wartości przyjętych charakterystyk dla województwa mazowieckiego. Zróżnicowanie struktury obszarowej wewnątrz wydzielonych grup obiektów było o blisko połowę mniejsze niż zróżnicowanie całej populacji województw. Przeprowadzone obserwacje i analizy w ujęciu przestrzennym oraz dynamicznym skłaniają do postawienia tezy o powolnym zmniejszaniu się różnic w strukturze agrarnej pomiędzy regionami. O tego rodzaju trendzie świadczy m.in. zmniejszająca się wartość wykorzystanej w badaniach miary zróżnicowania V_{jp} dla województw w Polsce, tj.: z 0,2126 w 2002 roku do 0,2059 w 2020 roku (tabela 4).

Tabela 3. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych* w Polsce w latach 2002 i 2020 według województw

Wyszczególnienie	2002			2020		
	1-5 ha	5-15 ha	powyżej 15 ha	1-5 ha	5-15 ha	powyżej 15 ha
Dolnośląskie	57,9	29,2	12,9	48,4	30,1	21,4
Kujawsko-pomorskie	35,4	40,3	24,3	32,0	36,3	31,7
Lubelskie	54,4	38,4	7,2	51,9	36,0	12,1
Lubuskie	62,9	23,2	13,8	44,8	27,7	27,5
Łódzkie	50,4	42,2	7,5	47,9	40,2	11,9
Małopolskie	85,6	13,6	0,8	80,4	16,4	3,1
Mazowieckie	49,4	40,3	10,3	44,6	40,5	14,9
Opolskie	56,2	28,7	15,0	44,5	29,0	26,5
Podkarpackie	83,3	15,6	1,0	78,7	17,1	4,2
Podlaskie	32,4	43,5	24,1	28,4	41,7	29,9
Pomorskie	43,3	34,4	22,2	34,4	36,3	29,3
Śląskie	81,2	15,9	2,9	66,2	23,7	10,1
Świętokrzyskie	67,3	30,2	2,6	62,8	30,7	6,5
Warmińsko-mazurskie	36,3	30,4	33,3	29,5	31,2	39,4
Wielkopolskie	41,5	39,4	19,1	38,3	37,1	24,6
Zachodniopomorskie	49,2	27,5	23,3	35,5	28,1	36,4
Polska	58,6	31,2	10,2	51,1	32,5	16,4

* objaśnienia jak w tabeli 1

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2022, ARiMR 2022]

Należy nadmienić, że wartość informacyjną prowadzonych analiz ogranicza sposób i zakres publikowania danych przez GUS. Obszar wnioskowania można byłoby znacznie poszerzyć, gdyby publikacje i dane statystyki masowej uwzględniały więcej szczegółów o podmiotach gospodarujących na powierzchni powyżej 15 ha UR. Przeprowadzona analiza dla 2020 roku wskazuje bowiem na połączenie województw wchodzących w 2002 roku w skład grupy A ze znaczną częścią regionów z grupy B, przy czym średni udział gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha wzrósł w 2020 roku w grupie A do blisko 30%. Pozwala to stwierdzić, że zmiany w strukturze agrarnej obserwowane na obszarze województw zaklasyfikowanych do tej grupy były korzystne (rysunek 2).

Wyniki badań wskazują również, że niektóre regiony (województwa śląskie i świętokrzyskie) sklasyfikowane w 2002 roku do grupy C, tj. województw o najbardziej rozdrobnionej strukturze agrarnej, w 2020 roku wspólnie z województwami lubel-

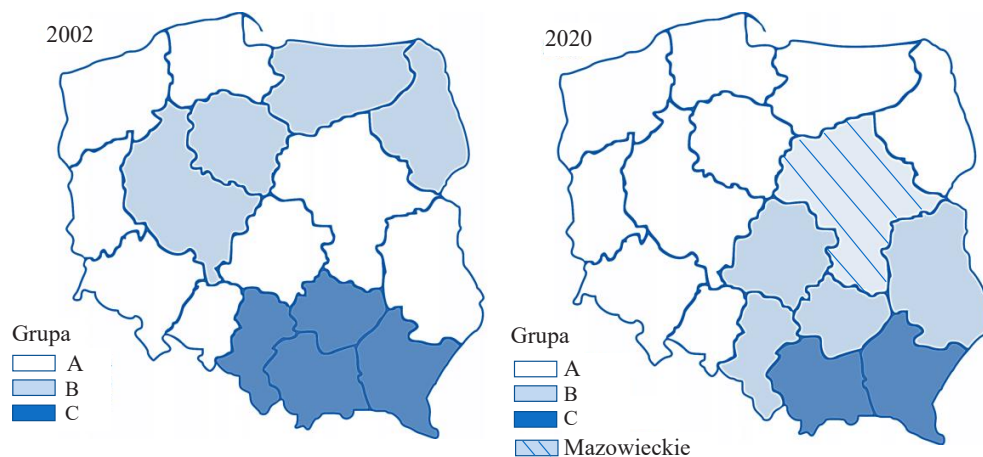
Tabela 4. Struktura obszarowa gospodarstw rolnych w Polsce w latach 2002 i 2020 według grup obszarowych

Wyszczególnienie	Grupy obszarowe gospodarstw			Wskaźnik zróżnicowania (V_{jp})
	1-5 ha	5-15 ha	powyżej 15 ha	
2002				
Grupa A	52,0	37,1	10,9	0,1139
Grupa B	37,0	39,4	23,6	0,0925
Grupa C	80,6	17,8	1,6	0,0957
Polska	58,6	31,2	10,2	0,2126
2020				
Grupa A	36,2	35,0	28,8	0,1051
Grupa B	54,5	34,8	10,7	0,1159
Grupa C	79,6	16,8	3,7	0,0175
Województwo mazowieckie	44,6	40,5	14,9	-
Polska	51,1	32,5	16,4	0,2059

Źródło: opracowanie własne na podstawie [GUS 2022]

skim i łódzkim utworzyły nową grupę B (województw o średnim rozdrobieniu agrarnym gospodarstw rolnych), w której struktura obszarowa badanych podmiotów gospodarczych zbliżona była do regionów sklasyfikowanych w 2002 roku do grupy A. Wyniki analizy prowadzą zatem do wniosku, że gospodarstwa rolne prowadzące działalność na obszarze tych regionów w dalszym ciągu będą poprawiały swoją strukturę agrarną, a w perspektywie kolejnych kilkunastu lat będą upodabniały się do regionów zakwalifikowanych do grupy A w 2020 roku. Zmian tego typu trudno oczekiwać natomiast w województwach małopolskim i podkarpackim, w których w dalszym ciągu zdecydowanie dominują drobne, rodzinne gospodarstwa, a obserwowane tendencje w skali i strukturze produkcji rolnej oraz zbyt powolny transfer ziemi do podmiotów o większym potencjale ekonomicznym, będą skutkować w przyszłości postępującą petryfikacją struktury obszarowej tego typu podmiotów gospodarczych.

Warto zauważyć także, że przedstawione powyżej zjawisko potwierdzają zarówno dane GUS, jak i ARiMR. Jednak prowadzone przez autorów obserwacje w terenie, wskazują, że w tych regionach następują znacznie większe zmiany w liczbie i strukturze gospodarstw rolnych niż wskazują na to oficjalne statystyki. Liczna grupa podmiotów w rzeczywistości zaniechała produkcji rolnej i utraciła techniczne możliwości prowadzenia jej w przyszłości, jednak wciąż są one wykazywane zarówno w statystykach GUS, jak i ARiMR, co może w znacznym stopniu zniekształcać obraz zjawisk zachodzących

Rysunek 2. Delimitacja województw Polski pod względem podobieństwa struktury obszarowej gospodarstw rolnych w latach 2002 i 2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie [ARiMR 2022]

w rzeczywistości. Niemniej jednak, dane pochodzące ze statystyk powyższych podmiotów pozwalają na holistyczne ujęcie zjawiska zmian w liczebności gospodarstw rolnych w Polsce. Dodatkowo w praktyce część gospodarstw silniejszych ekonomicznie użytkuje często znaczne obszary ziemi rolniczej bez formalnych umów dzierżawy³, co również deformuje wyniki analiz, bazujących na danych udostępnionych w ramach systemu statystyki masowej.

PODSUMOWANIE

Ocena skali zmian w liczbie i strukturze gospodarstw rolnych napotyka na wiele trudności, do których należą zarówno kwestie metodyczne, w tym sposób definiowania gospodarstwa rolnego, który ulegał modyfikacji w 2010 roku, jak i powszechnie występujące zjawisko „markowania” działalności rolniczej przez liczną grupę podmiotów, które zaniechały produkcji rolnej lub ograniczyły jej skalę do niezbędnego minimum, w celu uzyskiwania płatności obszarowych. Analiza danych publikowanych przez GUS i ARiMR jednoznacznie wskazuje na zmniejszanie się w ostatnich dwóch dekadach liczby gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR. W 2020 roku ich liczba szacowana była na około 1,3 mln, co oznacza spadek o ponad 600 tys. w porównaniu do

³ Zgodnie z art. 693 § 1. kodeksu cywilnego przez umowę dzierżawy wydzierżawiający zobowiązuje się oddać dzierżawcy rzecz do używania i pobierania pożytków przez czas oznaczony lub nieoznaczony, a dzierżawca zobowiązuje się płacić wydzierżawiającemu umówiony czynsz.

stanu z 2002 roku. Należy nadmienić, że efektem spadku liczby tego typu podmiotów było zwiększenie się średniej powierzchni gospodarstw rolnych. Przeprowadzone analizy potwierdziły, że w badanym okresie we wszystkich regionach zwiększył się odsetek gospodarstw dysponujących większą powierzchnią.

Za ciekawe spostrzeżenie należy uznać także wyraźne, ale nadal powolne zjawisko upodabniania się struktury agrarnej w większości badanych województw. Jako pozytywny efekt tego rodzaju obserwowanych zmian można wskazać np. dynamiczne zamiany w województwach świętokrzyskim i śląskim, w których struktura obszarowa gospodarstw zbliżyła się do tej zaobserwowanej w regionach lubelskim i łódzkim. Natomiast w dalszym ciągu bardzo duży udział tzw. drobnych gospodarstw rolnych (około 80%) zaobserwowano w województwach małopolskim i podkarpackim. Tak duże rozdrobnienie i relatywnie niewielkie zmiany są uwarunkowane zarówno historycznie – okresem rozbiorów, jak i społecznie – rodzinne rozdrabnianie gospodarstw rolnych. Obserwacja badanego zjawiska prowadzona przez autorów pokazuje jednak, że również w tych regionach następują istotne zmiany, choć nie wszystkie są rejestrowane przez system ogólnodostępnej statystyki masowej. Brak pełnej informacji o dynamice zachodzących zmian zniekształca zatem częściowo obraz rozwoju rolnictwa w tych regionach. Należy nadmienić, że zarówno obecnie, jak i w przyszłości, bardzo trudne będzie uzyskanie poprawy jakości informacji o gospodarstwach rolnych bez wprowadzenia powszechnego obowiązku prowadzenia ewidencji (w sposób obligatoryjny) zdarzeń gospodarczych przez wszystkich właścicieli ziemi rolnej, którzy posiadają status rolnika.

BIBLIOGRAFIA

- ARiMR (Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture). 2022. Raporty roczne z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (Annual Reports on the activities of the Agency for Restructuring and Modernization of Agriculture), access 09.08.2022.
- Czekanowski Jan. 1913. *Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii* (An outline of statistical methods applied to anthropology). Warszawa: TNW.
- Dzun Włodzimierz. 2012. Gospodarstwa rolne po wejściu Polski do UE. Analiza zmian strukturalnych na tle lat poprzednich. [W] *Uwarunkowania ekonomiczne polityki rozwoju polskiej i rolnictwa* (Farms after Poland's accession to the EU. Analysis of structural changes against the background of previous years. [In] Economic conditions of Polish development policy and agriculture), eds. M. Drygas, K. Zawalińska, 7: 157-191. Warszawa: IRWiR PAN.
- Dzun Włodzimierz, Wiesław Musiał. 2013. Zagospodarowanie ziemi rolnej w Polsce w okresie przed- i poakcesyjnym w ujęciu regionalnym (The regional dimension of agricultural land development in Poland in pre- and post-accession periods). *Więś i Rolnictwo* 4 (161): 62-78.

- GUS (Central Statistical Office). 2022. *Mały rocznik statystyczny Polski 2022* (Concise Statistical Yearbook of Poland), <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/maly-rocznik-statystyczny-polski-2022,1,24.html>, access: 09.08.2022.
- Kowalewska Ewa. 2018. Status prawny rodzinnych gospodarstw rolnych oraz ich znaczenie w rozwoju rolnictwa (Legal status of family farms and their importance for agricultural development). *Przedsiębiorczość i Zarządzanie* 19 (7): 85-97.
- Kukuła Karol. 1996. *Statystyczne metody analizy struktur ekonomicznych* (Statistical methods of analysis of economic structures). Kraków: WE.
- Musiał Wiesław. 2012. Kulturowe i ekonomiczne przesłanki odłogowania ziemi w regionach rozdrobnionych agrarnie. [W] *Gospodarstwa małotowarowe przed nowym okresem planistyczno-rozliczeniowym Unii Europejskiej* (Cultural and economic reasons for set aside land in fragmented agrarian regions. [In] Small-subsistence farms before the new planning and accounting period of the European Union), ed. A. Skarżyńska, 70-85. Warszawa: IERiGŻ PIB.
- Musiał Wiesław, Łukasz Paluch, Piotr Rachwał. 2020. Post-accession structural transformations in agriculture in Świętokrzyskie Province – selected aspects. *Organizacja i Zarządzanie* 3: 31-42.
- Piecuch Jakub, Łukasz Paluch. 2018. The evolution of the agricultural sector in central and East European Countries after 12 years of membership in the EU on the example of Poland. [In] *Proceedings of the International Scientific Conference “Rural development and entrepreneurship production and co-operation in agriculture”*, ed. A. Auzina. Jelgava: LUA.
- Satoła Łukasz, Tomasz Wojewodziec, Wojciech Sroka. 2018. Barriers to exit encountered by small farms in light of the theory of new institutional economics. *Agricultural Economic. Zemledska Ekonomika* 64 (6): 277-290.
- Sikorska Alina. 2014. Dylematy w definiowaniu rodzinnych gospodarstw rolnych (na przykładzie Polski) (Dilemmas in the definition of family farms (on the example of Poland)). *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 4 (341): 31-49.
- Szponar-Seroka Joanna. 2021. Gospodarstwo rodzinne jako podstawa ustroju rolnego państwa a dziedziczenie gospodarstw rolnych. Założenia konstytucyjne a ustawodawstwo (The family farm as the basis of the state’s agricultural system and the inheritance of agricultural estates. Constitutional foundations and legislation). *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 5 (63): 407-418. DOI: 10.15804/ppk.2021.05.32.
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2003 roku o kształtowaniu ustroju rolnego gospodarstwa rolnego* (Act of 11 April 2003 on shaping the agricultural system of a farm). *Journal of Laws*, 2003.64.592.
- Wojewodziec Tomasz. 2017. Procesy dywestycji i dezagraryzacji w rolnictwie na obszarach o rozdrobnionej strukturze agrarnej (Divestment and disagrarization processes in agriculture in areas with a fragmented agrarian structure). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie* 535 (412): 1-287.
- Zegar Józef Stanisław. 2018. *Kwestia agrarna w Polsce* (Agrarian question in Poland. Warszawa: IERiGŻ PIB.

CHANGES IN THE NUMBER AND STRUCTURE OF FARMS IN POLAND

Key words: agricultural structure, farm, divestment, closedown, fusion

ABSTRACT. The aim of the research was to assess the scale of changes in the number of and spatial variations in the agricultural structure of farms in Poland taking place at the beginning of the 21st century. The publication is a review and is based on the results of National Agricultural Censuses from the year 2002 and 2020 conducted by Statistics Poland as well as the reports on the activity of the Agency for Restructuring and Modernisation of Agriculture covering the period 2004-2020. Voivodeship was adopted as the basic study unit. The publication consists of two main parts. The first one is an analysis of the changes in the number of farms. The second one is assessment of the similarity of the agricultural structure of the farms located in individual voivodeships. The conducted analyses have confirmed that there was an increase in the percentage of farms characterised by a larger size in the period under study. An interesting observation is the fact that in most of the voivodeships under study the agricultural structure of farms was slowly but clearly becoming similar. The polarization of farms in terms of their size in the surveyed groups of provinces is also deepening.

AUTHORS

TOMASZ WOJEWODZIC, PROF.

ORCID: 0000-0002-0817-4190

University of Agriculture in Krakow

Faculty of Agriculture and Economics

Department of Economics and Food Economy

e-mail: tomasz.wojewodzic@urk.edu.pl

ŁUKASZ PALUCH, PHD

ORCID: 0000-0002-3258-750X

University of Agriculture in Krakow

e-mail: lukasz.paluch@urk.edu.pl

AGNIESZKA MARTYNOWICZ, MSC

ORCID: 0000-0002-0829-1733

University of Agriculture in Krakow

e-mail: aamartynowicz@gmail.com

Proposed citation of the article:

Wojewodzic Tomasz, Łukasz Paluch, Agnieszka Martynowicz. 2023. Zmiany w liczebności i strukturze gospodarstw rolnych w Polsce. *Annals PAAAE XXV* (1): 312-324.